

СУЧАСНА СТАТИСТИКА ДОХОДІВ І ВИТРАТ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Сидорова Антоніна Василівна,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри бізнес-статистики та економічної кібернетики,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

В Україні поступово здійснюється гармонізація методології статистики з європейськими стандартами. Це стосується й сфери доходів і витрат населення, які є основною складовою рівня життя населення. Соціально-економічна ситуація в країні через низький рівень життя характеризується постійним соціальним напруженням, веде до збагачення невеликої частки людей та зубожіння решти населення. Тому необхідна розумна та виважена політика регулювання доходів населення, що вдало використовує наявні для цього інструменти.

Теоретичною основою роботи є питання, пов'язані зі зміною статистичної методології визначення диференціації доходів і витрат населення, а також наукові розробки щодо застосування статистичних методів, які знайшли відображення у наукових розробках С. Герасименка, А. Головача, А. Єріної, І. Калачової, Н. Ковтун, Е. Лібанової, І. Манцурова, Р. Моторина, О. Осауленка, В. Саріогло та ін. Вагомий внесок у дослідження доходів і рівня життя населення в регіональному розрізі зробили З. Варналій, В. Воротін, В. Геєць, Я. Жаліло і В. Лучик. Методологічні питання відображені в наукових дослідженнях нерівномірності розподілу доходів населення зарубіжними вченими, такими як Л. Гайєк, Дж. Р. Гікс, О. Лоренц, А. Сен та ін.

Метою роботи є кількісна оцінка диференціації доходів і витрат населення країни, визначення причин нечутливості різних критеріїв до їх виміру.

Можливість вимірювання рівня життя потребує, перш за все, аналізу доходів і витрат населення, а також визначення шляхів їх підвищення й подолання нерівності в суспільстві. Сукупні доходи населення, що відстежуються Державною службою статистики України, включають заробітну плату найманих працівників, валовий прибуток та змішаний дохід у бізнесі, одержані доходи від власності, а також соціальні виплати й допомоги з бюджету й отримані поточні трансферти (табл. 1, за даними [1]). Доходи й витрати населення є одним із найважливіших показників добробуту суспільства, рівня соціального і економічного розвитку держави.

Упродовж 2009-2015 рр. майже 77% усіх доходів формувалося за рахунок заробітної плати, соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів і лише 23,2% - за рахунок прибутку й змішаного доходу та доходів від власності. Таке співвідношення показує, з одного боку, доволі високу залежність добробуту населення від допомог і виплат з боку держави, а з іншого, підтверджує відсутність в Україні середнього класу, доходи якого більшою мірою формуються від власного бізнесу, об'єктів нерухомості, цінних паперів, майнових прав тощо.

Структура сукупних номінальних доходів населення України за 2009-2015рр.

Складові доходу	Роки							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Доходи - всього, у т. ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
- заробітна плата	40,8	40,8	41,8	41,8	40,7	40,5	39,0	
- прибуток та змішаний дохід	14,5	14,5	15,8	15,4	15,7	16,8	18,6	
- доходи від власності (одержані)	3,9	6,2	5,4	5,5	5,7	5,6	4,6	
- соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	40,8	38,5	37,1	37,2	37,9	37,1	37,8	

Основним джерелом доходів населення традиційно виступає заробітна плата, аналіз якої проводиться за видами - номінальною та реальною. Аналіз номінальної заробітної плати дає змогу оцінити загальну суму коштів, що виплачується за результати трудової діяльності, а також порівняти її з іншими показниками поточного року; аналіз реальної заробітної плати дозволяє встановити купівельну спроможність грошей [5]. На рис. 1 представлено співвідношення між номінальною та реальною заробітною платою в Україні.



Рис. 1. Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2009-2016 рр. (до 2008 року, %)

На основі порівняння даних 2016 р. і 2008 р. простежується тенденція до підвищення як номінальної (в 3,43 раза), так і реальної заробітної плати (але тільки в 1,16 раза). Отже, середні темпи зростання номінальної заробітної плати випереджають середні темпи зростання реальної заробітної плати на 14,5%. Така ситуація не свідчить про покращення матеріального становища населення, а відображає інфляційні процеси в економіці, які призводять до знецінювання заробітної плати, зниження її купівельної спроможності.

Найвищий рівень середньомісячної заробітної плати у 2016 р. характерний для промислово розвинених регіонів (м. Київ - 8648 грн, Донецька - 5989 грн,

Київська - 5229 грн, Запорізька - 5080 грн та Дніпропетровська області - 5075 грн). Найнижчий спостерігається у Тернопільській (3695 грн), Чернівецькій (3828 грн) та Кіровоградській (3974 грн) областях [3]. Отже, існуючі відмінності в оплаті праці зумовлені, перш за все, галузевими особливостями регіонів і структурою економіки в них. В індустріально розвинутих регіонах Сходу й Центру рівень заробітної плати вище, ніж в переважно аграрних областях Півночі та Заходу країни. З іншого боку, соціальні виплати, навпаки, вище в західних регіонах. Валовий прибуток і змішаний дохід вище в тих областях, де відносно велика частка малого бізнесу в структурі економіки.

Аналіз доходів і їх диференціації базується на основі структурних характеристик розподілу населення за рівнем середньодушових грошових доходів: середнє значення душевого доходу, модальний та медіанний дохід, децильний коефіцієнт диференціації доходів (K), коефіцієнт фондів (K^0) та коефіцієнт концентрації доходів Джині ($K^{Дж}$).

Дослідження показників диференціації за загальними доходами свідчить про неоднорідність їх розподілу. По-перше, на це вказує двомодальність ряду (рис. 2). Еквівалентний загальний дохід на одну особу у 2016 р. становив 2888,61 грн на місяць. По-друге, частка модальних середньодушових доходів населення 17,7% доводить, що в країні найбільш поширені верстви населення, які мають доходи в середньому за місяць понад 3720,0 грн на особу (див. рис. 2). По-третє, медіанні доходи становили 2622 грн, тобто половина населення мала середньодушові загальні доходи на місяць менше ніж 2622 грн, а інша половина - більше. *Але зазначимо, що розмір медіанного середньодушового загального доходу нижче ніж середній по країні рівень, тобто переважна частина населення має доходи нижче їх середнього значення.*

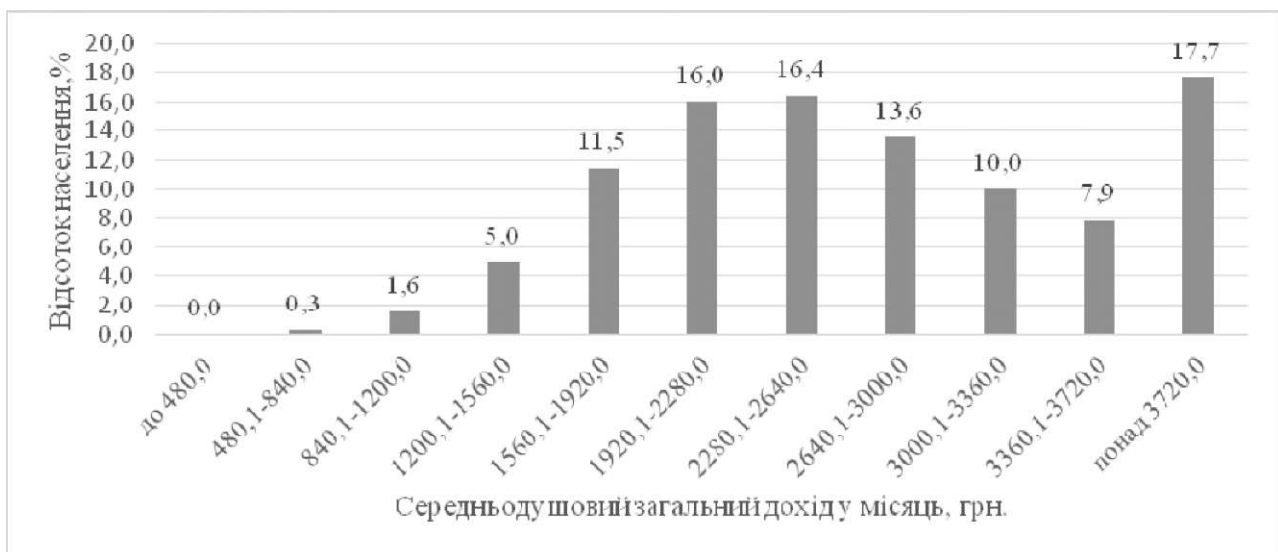


Рис. 2. Розподіл населення України в 2016 році за рівнем загального середньодушового доходу на місяць

Офіційні дані, представлені у табл. 2 (за даними [1]), показують, що у 2016 р. на перших п'ять децильних груп населення припадало близько 34,7% загальних доходів, а на інші п'ять - близько 65,3%; десята децильна група населення має

найбільшу частку загальних доходів, понад 20%. Децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення (К) свідчить, що протягом 2012—2016 рр. мінімальні доходи 10% найбільш забезпеченого населення перевищували максимальні доходи 10% найменш забезпеченого населення у 2,5-2,8 раза.

Таблиця 2.

Розподіл загальних доходів за децильними групами населення в Україні, (%)

Децильні групи	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Перша	4,5	4,5	4,7	4,5	4,8
Друга	6,1	6,2	6,2	6,1	6,3
Третя	7,0	7,0	7,1	7,1	7,1
Четверта	7,7	7,7	7,8	7,8	7,9
Шоста	9,4	9,3	9,3	9,5	9,4
Сьома	10,5	10,3	10,4	10,5	10,5
Восьма	11,8	11,6	11,7	11,6	11,8
Дев'ята	13,8	13,7	13,7	13,6	13,6
Десята	20,6	21,2	20,5	20,5	20,0
Децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів, раза	2,8	2,7	2,6	2,7	2,5
Децильний коефіцієнт фондів, раза	4,6	4,7	4,4	4,5	4,2
Коефіцієнт концентрації доходів (Джині)	0,233	0,236	0,226	0,227	0,220

Коефіцієнт фондів демонструє більш високий ступінь нерівності у розподілі доходів (співвідношення між сукупними доходами 10% найбільш та найменш забезпеченого населення). Протягом 2012-2016 рр. значення цього показника варіювало в межах 4,2-4,7. Коефіцієнт Джині у 2016 році становив 0,220 проти 0,233 у 2012 р., тобто значне падіння наведених коефіцієнтів в останні роки вказує на зменшення неоднорідності в доходах населення. Але за оцінками експертів ООН, мінімальні доходи 1% найбагатшого населення, наприклад у Норвегії, у 7 разів перевищують максимальні доходи 50% менш забезпеченого населення, в Європі - у 12 разів, у США - в 24 рази, а в Україні - в 41 раз.

Отже, наведені показники нерівності доходів (K^1 , K , $K^{Джіні}$) не віддзеркалюють реальну картину нерівності населення за доходами. Причинами цього явища вважаю недоліки у формуванні вибірки для обстеження домогосподарств, урахування в оцінках лише доходів від легальної зайнятості, без тіньової, тоді як тіньовий ринок праці в Україні, за різними оцінками, становить близько 50%, що значно викривлює результати; велика частина населення вже довгий час перебуває за межею бідності; підвищення частки працюючих, яких за існуючими критеріями треба віднести до бідного населення. Низький рівень доходів саме цих прошарків і визначає ситуацію поступового «вирівнювання», тобто зниження показників - вимірювачів нерівномірності розподілу населення

за доходами за рахунок зубожіння бідного населення, переходу населення з середнього класу в групу бідного.

Підтверджує цей висновок порівняльний аналіз $K^{Дж}$ в Україні та ЄС, який свідчить про суттєво нижчий рівень нерівності у розподілі доходів українців порівняно з мешканцями переважної більшості європейських держав. Не дивно, що Україна потрапила до групи держав із низьким ступенем нерівності разом із Словаччиною, Норвегією, Чехією, Бельгією (0,20-0,26). Більшість держав ЄС характеризуються середнім рівнем - це Франція, Хорватія, Німеччина, Ірландія, Польща та ін. (0,27-0,31) або ж високим ступенем нерівності у розподілі доходів (0,32-0,35) - Португалія, Греція, Латвія, Іспанія, Румунія та Болгарія [6].

Тому для підвищення надійності оцінювання доходів і витрат домогосподарств з 01.02.2017 р. затверджено методику коригування показників життєвого рівня з метою врахування доходів і витрат найбільш забезпеченого населення за результатами державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. Нова Методика передбачає використання даних обстеження й адміністративних даних, а також «...реалізацію спеціальної статистичної процедури - калібрацію статистичних ваг домогосподарств та осіб, які входять до їх складу з урахуванням даних Державної фіскальної служби стосовно розподілів заробітної плати платників податків з доходів фізичних осіб за регіонами» [5, с.6].

Витрати населення включають грошові витрати на продукти харчування та безалкогольні напої (у 2016 р. - 51,4%); алкогольні напої й тютюнові вироби (3,0%); непродовольчі товари та послуги (38,9%), а також неспоживчі сукупні витрати (7,0%). У структурі послуг найбільшу частку займають витрати на житло, воду, електроенергію, газ - 39,7% (з них на оплату житла та комунальних послуг припадає 29,4%) [1]. Наведені дані свідчать, що майже весь дохід сім'ї витрачається на споживання, а саме, на забезпечення продуктами харчування, непродовольчими товарами та послугами, що стримує розвиток інших витрат, зокрема на освіту, відпочинок, розваги, заощадження тощо. Це все призводить до зменшення добробуту домогосподарств і впливає на неефективне формування і використання їх фінансових ресурсів.

Отже, нерівномірність у доходах і витратах різних верств населення, висока частка бідного населення, збільшення бідного населення серед працюючих (чого немає у жодній з розвинених країн) спричиняють низький рівень життя в Україні, відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, соціальну напруженість, складну криміногенну ситуацію, процвітанню тіньової економіки, високий рівень корупції, політичну нестабільність, що у сукупності призводить до стримування соціально-економічного розвитку країни. Подолання економічної нерівності населення можливе за сприяння вирішенню цієї проблеми з боку державних органів, бізнесу, соціалізації населення, подолання корупції, зростання економіки та виведення її з тіньового сектору. Це надасть можливість приймати ефективні рішення, розробляти програми розвитку з приводу підвищення доходів і витрат населення та зниження бідності в країні.

Список використаних джерел

1. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження життя домогосподарств України). 2009-2016 рр. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. - Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm
2. Gini coefficient of equivalised disposable income - EU-SILC survey. Eurostat [Electronic resource]. - Access mode : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tessi190>
3. Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах у 1995-2016 роках. Офіційний сайт Державної служби статистики України. - Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpR_u.html
4. Вітковська К. В. Вибірковий метод в аналізі диференціації доходів населення / К. В. Вітковська // Актуальні проблеми розвитку національної економіки на сучасному етапі : Сучасні проблеми статистичної методології і практики : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18-19 трав. 2016 р.). - Одеса : ОНЕУ, 2016. - С. 10-12.
5. Методика коригування показників життєвого рівня з метою врахування доходів і витрат найбільш забезпеченого населення за результатами державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. - Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/menu/menu_/1_doh_uzh.htm - Назва з титул. екрана.
6. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти / Г. М. Юрчик, Н. М. Самолюк // Демографія та соціальна економіка. - 2016. - № 3. - С. 133-144.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СТАТИСТИКІВ

Телегей Наталія Володимирівна,
асистент,
кафедра філософії та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Сучасний період інтегрування у світове господарство, рівень розвитку й характер суспільного виробництва в Україні вимагають нового, нестандартного бачення проблеми професійної підготовки кваліфікованих економістів. Йдеться про нову генерацію фахівців, які б досконало володіли фаховими компетентностями, швидко реагували на суспільні виклики, мали високу загальну культуру. Перехід до ринкових форм господарювання, розв'язання складних соціально-економічних, соціально-культурних та політичних проблем усе це важливі завдання сьогодення, вирішення яких неможливе без підготовки конкурентоздатних фахівців.